

Birtokpolitikák Magyarországon

Dr. Riegler Péter

II. rész

4. Birtokpolitikai intézkedések 1848 és 1920 között

Az 1848-ban elfogadott törvények ugyan jogilag megszüntették a jobbágy-földesúri jogviszonyt, eltörölték az úrbéri kötöttségeket, a korábban úrbéri ingatlanként használt kül- és belterületi ingatlanok a volt jobbágyok tulajdonába kerültek. Az ezzel kapcsolatos intézkedések, az úrbéri elkülönítések, az arányosítások, több községben ezzel egyidejűleg végrehajtott tagosítások komoly feladatot jelentett minden érdekelt és közreműködő szervezet számára.

A jogalkalmazás során időközben felszínre kerültek azok a korábban részleteiben nem szabályozott kérdések is, melyek a napi, érdemi munkák előrehaladását gátolták, bizonytalanságot okoztak, vitákat, pereket eredményeztek. Ezért az 1848-ban meghozott törvények kiegészítéseként a következő évtizedekben is egy sor jogszabállyal igyekeztek a korábbi szabályozás hézagait kitölteni annak érdekében, hogy a korábban megkezdett birtokpolitikai intézkedések végrehajtásának zavartalanságát biztosítsák.

1868-ban törvényben kellett szabályozni a volt jobbágyok által úrbéri szőlőként használt, most már tulajdonukba került ingatlanok megváltását. A szőlők után teljesített „szolgálmányok” megszűntek, a volt jobbágyok ennek fejében megváltást voltak kötelesek fizetni. „...A váltáságtőkét az évi tartozás (szolgáltatás) megállapított értékének hússzoros összege képezi,....de a megváltás könnyítésére országos közvetítés segélye nyújtatik...”, határozta meg a törvény. Ez a közvetítés (könnyítés) azt jelentette, hogy a volt földesurak a megállapított váltáságtőke erejéig „...e célra kibocsátandó jelzálogos váltásági kötvényekkel

fognak kielégítettetni...”, a váltáság kötelezett volt jobbágyok pedig tartozásukat adók módjára voltak kötelesek befizetni.

Az 1871. évi LIII. törvénycikk foglalkozott az 1848. évi törvények által megszüntetett úrbéri kapcsolatokból fennmaradt jog- és birtokviszonyok függőben lévő kérdéseinek rendezésével. Ez a törvény már külön kihangsúlyozza a még *visszalévő* úrbéri rendezések és a tagosítások együttes végrehajtásának néhány általános szabályát.

Birtokpolitikai intézkedéseket fogalmaz meg egy 1880-ban elfogadott törvény is. Ez az intézkedés azért lényeges, mert a korábbi jogszabályokat mintegy kiegészítve – amelyek ugyan utaltak a tagosítás lehetőségére – ez a törvény foglalja először egységes keretbe a tagosítás végrehajtásával kapcsolatos teendőket. Előírta, hogy ahol az úrbéri rendezést még nem fejezték be, ott a tagosítást az úrbéri elkülönítéssel, az arányosítással együtt kell végrehajtani.

Kötelezően írta elő a törvény a rendezésre kerülő terület „mérnöki felvételét”, az ingatlanok osztályba sorozását, az elkészített munkarészek hitelesítését. Szabályozta azt is, hogy ezeket a feladatokhoz csak „minősítéssel bíró mérnökök alkalmazhatók”.

A feladat új szerűsége miatt lehetőség volt arra, hogy „...míg hitelesítő mérnökök kellő számban kinevezettek, az igazságügy miniszter felhatalmaztatik arra, hogy a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve, a működő mérnökök közül a szükséges számú mérnököket ideiglenesen a hitelesítési teendőkre feljogosítsa”.

A törvény egyik lényeges intézkedése, hogy a tagosítás során **minden jogosult új birtoka, lehetőleg egy tagban, „...vagy a határ fekvésének,**

a helyi viszonyoknak és a mezőgazdasági érdekeknek megfelelő részletekben hasíttassék ki”.

Szabályozta a költségviselés módját is. Az úrbéri rendezés során a szükséges kézi és igás fuvaros napszámot a volt úrbéreszek biztosították, minden további költség a volt földesurat terhelte. A tagosítás költségeit pedig valamennyi érdekelt fél birtoka földadójának arányában viselte, melynek törlesztésére nyolc éves futamidőt biztosított a törvény.

Foglalkozott a munkák során keletkezett esetleges felmérési és számítási „rejtett hibák” orvoslásának szabályaival is. Ezzel kapcsolatban észrevételt, panaszt csak a „... nyilvánvaló... hiba miatt és csak a hitelesítés jogerőre emelkedésétől számított egy év alatt lehetett... kereset útján...” tenni.

Az eddig külön-külön jogszabályokban megjelent előírásokat, eljárási szabályokat foglalta össze, minden részletre kiterjedően az 1908-ban kiadott „**Erdélyrészi birtokrendezés**” címet viselő, az igazságügy minisztérium megbízásából készült összeállítás. Ebben az anyagban még együtt szerepelnek a még visszalévő úrbéri rendezésekkel kapcsolatos tennivalók a tagosítás részletes szabályozásával. A később, 1938-ban kiadott „**Tagosítás és egyéb birtokrendezések**” című szakmai utasítás az itt megfogalmazott eljárási szabályok jó részét átvette, illetve finomította.

Az úrbéri rendezés hatalmas és szerteágazó munkát jelentett a közreműködők számára. Az 1848-ban meghozott, az úrbériséget megszüntető törvények hatálybalépését követő 60 év multán is voltak még be nem fejezett, szabályozást igénylő feladatok.

Az úrbéri rendezések, és a hozzákapcsolódó tagosítási munkák folytatódtak egészen az első világháború kitöréséig.

A háború befejezését követően a gazdaságban ugyan megindult egy átmeneti konszolidáció, de a társadalom nagy részét érintő elszegényedés újabb megrendítő gondokat is felszínre hozott. A kormány lépéskényszerbe került. Az elszegényedő falusi kis- és középbirtokosi réteg, a föltulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkások, a cselédek, az egzisztenciájukat veszítő középosztály gondjait kellett – legalább is részben –, mint egyre erősödő társadalmi feszültséget orvosolni. Ezeket a gondokat az 1920-as évektől kezdődő, több lépésben meghozott birtokpolitikai intézkedésekkel igyekezett a kormány részben felszámolni.

5. Az 1920. évi Nagyatádi Szabó-féle földreform előzményei, végrehajtása és értékelése

1920. október 1-én hosszas politikai csatározások után kompromisszumként a Magyar Nemzetgyűlés elfogadta a házhelyek kijelöléséről és a kishaszonbérletek alakításáról szóló **1920. XXXIX. számú törvénycikket**. Ez a mindössze négy szakaszból álló jogszabály úgy intézkedett, hogy településenként **földrendező bizottságot** kell felállítani, akinek az előterjesztése alapján a földművelésügyi miniszter hatáskörébe utalva került volna sor **házhelyek kijelölésére**. Az ehhez szükséges területeket megváltás formájában vették volna igénybe. Rendelkezett ezenkívül a **kishaszonbérletek** alakításáról.

Ezek a törvényben megfogalmazott részintézkedések a földnélküli, kiszolgáltatott falusi lakosság helyzetének átfogó javulását nem biztosíthatták. Ezt követően a **Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter** nevével fémjelzett programban egy **átfogó földreformot** fogalmaztak meg. Valamennyi „*kötött formájú földbirtok*” (hitbizományi, egyházi, részvénytársasági, alapítványi), valamint a külföldi állampolgárságú föltulajdonosok fölbirtokának teljes kisajátítását javasolták. A nagy- és középbirtokok 500 kat. hold feletti területét vagy teljes területét, a háború alatt szerzett földbirtokoknak 200 kat. hold feletti területét kívánták kisajátítással a földreform céljaira felhasználni. Az állam kisajátítási jogának permanens fenntartása, a feudális maradványok lebontása, a birtokviszonyok demokratizálása is szerepelt céljaik között.

A miniszteri székben Nagyatádi Szabó Istvánt követő **Rubinek Gyula** irányításával folyó további egyeztetések eredményeként a korábban megfogalmazott progresszív elképzelések egy konzervatívabb megoldás irányába mozdultak el. Tudomásul kellett venni, hogy a nagybirtokosok jó része egy átfogó földreformot nem támogatott, de a hitbizományi birtokok jelentős részét csekés lettek volna erre a célra feláldozni. A fölbirtokosok egy része pedig minden fajta földreformtól mereven elzárkózott. Egy részük azonban felismerte, hogy a falu szociális elégedetlenségének levezetésére csak a földreform útján nyílik lehetőség. Mások azt is szem előtt tartották, hogy a háború befejezését követően elveszített olcsó vándormunkaerőt az uradalmak a környező falvak nincstelenjeinek helyhez kötésével – amire 1–1,5 kat. hold is elegendő – lehet elsősorban biztosítani [7].

Ezt érzékelve Rubinek Gyula egyik tanulmányában arról írt, hogy a „*mezőgazdasági munkások elégedetlenségének lecsendesítése és az uradalmak munkaerő gondjainak enyhítése céljából a nincstelenek számára 1/2–1 kat. hold föld juttatását, s a közös községi legelő használatát*” kell biztosítani [7].

A sok, egymástól eltérő vélemény egyeztetése céljából a miniszter – jobb megoldás híján – egy előkészítő bizottságot hozott létre. Tagjainak a különböző megyékből, az egyes érdekvédelmi szervezetektől kapott észrevételekből kellett egy parlamenti vitára alkalmas anyagot összeállítani.

Érdekes tallózni ezekben a véleményekben, amelyek jól tükrözik az érdekelt birtokos osztály érdekeit és félelmeit egy esetleges földreformtól, vagy annak elmaradásától. Ezek közül szeretnék néhányat (Mészáros Károly: „A Nagyatádi-féle földreformtörvények megalkotása” című cikke alapján) a következőkben ismertetni:

- a birtokpolitikának egészséges birtokmegoszlásra kell törekednie;
- a magántulajdon elve a földreform során ne szenvedjen sérelmet;
- a földreform ne rontsa, hanem inkább javítsa a mezőgazdaság termelő képességét,
- a nagybirtokok egy részének kiosztását kötelezővé kell tenni, de „...*csupán a szükséghez képest megállapítandó határokon belül*”;
- „...*a parcellázást a köznyugalom érdekében nem kerülhetjük el...*”;
- „...*a megváltási joggal rengeteg hatalom tetéződik fel a törvény végrehajtóinak kezében, ...borsózik a hátunk attól, hogy e jog gyakorlását és azzal együtt a legérzékenyebb magánjogi viszonyokba való döntő ítékezés szerepét a végrehajtó hatalomnak életre-halálra kiszolgáltassuk*”.
- Az igénybevétel ne vezessen a középirtokos osztály gyengítésére,
- a reform során csak a földműveléssel foglalkozókat s azokat a kellő szakértelemmel rendelkezőket részesítsék földosztásban, akik az intenzív termeléshez szükséges eszközök birtokában vannak;
- a földreform céljaira *elsősorban „...a háborús nyereségből vásárolt és a bankok kezében lévő birtokokat kell igénybe venni*”;
- „...*a hadseregszállítóknak és a hadimilíomosoknak a háború alatt vásárolt földjei sajátítandók ki, közülük is elsősorban azok, amelyeknek tulajdonosa a birtokvásárlást*

megelőzően nem a mezőgazdasággal foglalkozott...”;

- az igénybe vett birtokokért teljes kártérítést kell fizetni, „...*a háborús nyereségből vásárolt birtokok esetében a megváltás az adásvételi szerződésben felvett vételáron történjék*”.
- A reform végrehajtásának irányítását, felügyeletét egy erre a célra létrehozandó független szervezetre kell bízni,
- „...*a földreform során elsősorban a zsidó családi birtokokat kell igénybevenni*”,
- „...*mit használna a hatalmas magyar kisgazda osztálynak, ha tíz- vagy százezer egyéni vágyát elhamarkodva kielégítendő, de ebbe belepusztulna a nemzet...*”;
- az igénybe vett területeket az új birtokosoknak forgalmi értékben kell megvásárolniuk, „...*mert ez az igazi rosta, mely kiválogatja gondosan a kellő elemeket és eliminálja mindazokat, akiknek a kezén a magyar föld közgazdasági veszedelmet hozhat az egész nemzetre...*”;
- „...*normális körülmények között elképzelhetetlen olyan nagyarányú földosztás Magyarországon, amely a vagyoni különbségeket kiegyenlítené...*”;
- a reform nem kizárólag állami feladat, „...*ahol az érdekelték maguk békésen meg tudnak egyezni, ott... az államnak nincs beavatkozási joga*”;
- „...*utolsó pillanatot éljük, és ha a szociális békét a falun biztosítani akarjuk... nekünk ezzel a reformmal a közvélemény elé kell állnunk*”;
- „...*a bolsevizmus betegségéből Európa csak a kisbirtokos parasztság megerősítésével tud kilábolni, különösen olyan országban, mint Magyarország, ahol a birtokmegosztás annyira egészségtelen*”;
- „...*nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha Magyarországnak nem volna erős nagybirtokossága. ...Nem lehetünk egy kis paraszti republika, mert akkor nem vagyunk képesek megállni helyünket. Nekünk szükségünk van egy hazafias, kötelességeiket felismerő és azokat teljesítő nagybirtokosságra, nem csak termelési szempontból, de politikai és nemzeti szempontból is*”.

Még az 1848-as jobbágy felszabadítás is szóba került:

- „...*nagy hiba volt 1848-ban, hogy az ugrás rohamosan történt...*”;

- „...ha a nagybirtokosokhoz és a főpapokhoz megkeresés érkezne, ők a nyugtalan falura tekintettel önként is felajánlanák birtokainak bizonyos hányadát, amiből állami segítséggel kárpótolhatnók a rokkantakat, hadiözvegyeket és az árvákat”;
- „...a zsellér és munkásember otthonra találjon, legyen belső telke, földje, amelyen a maga kis kukoricáját, krumpliját megtermeli”.

Még sorolni lehetne a korabeli feljegyzések, jegyzőkönyvek alapján a további, a földreformot támogató, azt elvető javaslatok, észrevételek sorát.

Végül is Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter a „...törvényjavaslat végleges szövegét a birtokpolitikai tanácskozáson a ...nagybirtokosok, illetve a gentry részéről elhangzott kívánságokhoz igazította”[4].

Ilyen előzmények, hosszas egyeztetések, viták és kompromisszum eredményeképpen fogadták el és lépett hatályba az **1920. évi XXXVI. számú törvénycikk**, „**A földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről**” címen.

A törvény azt tűzte ki célul, hogy a „lehetőségekhez képest előmozdítja a földszerzést főleg azok részére, akik a föld szorgos és gondos művelésére képesek és hajlandók is, de eddigi viszonyaik között önhibájukon kívül földhöz nem juthattak”.

Ennek megvalósítása érdekében több kérdésben kellett dönteni:

- **kik és mekkora területtel** részesülhetnek kiosztásra kerülő földekből,
- milyen módon biztosítható a program eredményes végrehajtásához **szükséges földalap,**
- **milyen szervezeti háttérrel,**
- **milyen pénzügyi feltételekkel** bonyolítható le a földreform úgy, hogy a legkevesebb feszültséget gerjessze az érdekelték között.

Az I. világháború szomorú következményeit is figyelembe véve „**a földet az arra érdemeseknek a következő sorrendben és nagyságban**” kívánta juttatni az állam:

- **hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek** és felnőtt hadiárvának családonként legfeljebb 600 négyszögöl belsőségi ingatlant, és ha nem földművesek, de földművelést hajlandók és képesek folytatni, családonként legfeljebb 3 kat. hold területű ingatlanhoz juthattak, ha ennél kisebb területű ingatlanul már rendelkeztek, ennek kiegészítését kérhették az említett nagyságra;

- mezőgazdasággal foglalkozó **kisbirtokosoknak** gazdaságaik kiegészítésére legfeljebb 15 kataszteri hold területig akkor, ha felszereltségüknél, vagyoni erejüknél fogva képesek voltak ennek művelésére;
- **közszolgálati alkalmazottak**, kisiparosok, ipari munkások családonként legfeljebb 1 kataszteri hold területre tarthattak igényt;
- önhibájukon kívül végkielégítéssel vagy **nyugdíjjal elbocsátott közszolgálati alkalmazottak**, katonák. Számukra a törvény szintén legfeljebb 1 kataszteri hold területű földet kívánt biztosítani;
- e törvény végrehajtása következtében állását vesztő érdemes **mezőgazdasági cseléd;**
- községeknek, közbirtokosságoknak, **legeltetési társulatoknak** vagy volt úrbéres közösségeknek legelők létesítésére, vagy kiegészítésére;
- a mezőgazdasági termelés színvonalának növelése érdekében **mintagazdaságok alakítására.**

A törvény külön kiemelte, hogy „...a földszerzésnek lehetővé tételénél egyenlő körülmények között **előnyben kell részesíteni**”

- a világháború alatt vitézségi érdemmel kitüntetetteket;
- a több gyermekes családokat és
- akik hadiszolgálatuknak becsülettel eleget tettek.

Részletesen felsorolta a törvény azt is, hogy **kiket kell kizárni** a juttatásából.

„*Nem juttatható ingatlan annak:*

- *aki nem született magyar állampolgár... kivéve, ha született magyar állampolgár gyermeke,*
- *aki politikai jogainak gyakorlásától jogerősen fel van függesztve,*
- *aki csődben volt vagy van,*
- *aki ...a behívó parancsnak önhibájából nem tett vagy nem tesz eleget,*
- *akit...az állam ellen irányuló vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogerősen elítéltek,...megátalkodott rendbontó, tékozló, erkölcstelen, vagy munkakerülő életmódot folytat, nem remélhető, hogy a társadalom hasznos és munkás tagja lesz...,*
- *aki...önkéntesen foglal földet”.*

Az igénylőket a községi eljáróság írta össze. Az összeírást közszemlére kellett kitenni, majd ezt követően törvényszék által kiküldött tárgyalást vezető bíró és a községi képviselő-testület az érdekelték meghallgatásával állította össze az

igénylők végleges listáját. Az összesített igények ismeretében került sor a szükséges földalap meghatározására és kijelölésére.

A földalapot csak a meglévő földmagántulajdon igénybevételével lehetett biztosítani, ez tulajdonosi érdekeket sértett. Lebonyolításának rendjét, a lebonyolítást végző szervezet kijelölését, konkrét feladatát és hatáskörét a törvénynek minden részletre kiterjedően pontosan kellett szabályozni.

A feladat irányítására, koordinálására a kormány egy országos hatáskörű, széles intézkedési jogkörrel felruházott szervezet, az **Országos Földbirtokrendező Bíróság** létrehozásáról döntött. Elnökét a magyar kir. Kúria elnökével, „másodelnökét” a magyar kir. Kúria másodelnökével, a közreműködő tanácselnököket a magyar kir. Kúria tanácselnökeivel egyenlő rang és javadalmasításra illette, akiket „...a haza körül érdemeket szerzett és a mezőgazdaság körül is kellő jártassággal bíró állampolgárok közül a minisztérium előterjesztésére az államfő nevezi ki”. Jogkörének és feladatainak meghatározásakor a törvény úgy fogalmaz, hogy „...azokat az ügyeket köteles tárgyalni, amelyeket ez a törvény és jogszabály, vagy a földművelésügyi miniszter eléje utal”.

Lényeges kérdés volt a program végrehajtásához **szükséges földalap** biztosítása. Ehhez a törvény széleskörű lehetőséget biztosított az állam, illetve a nevében eljáró Országos Földbirtokrendező Bíróság számára.

Az egyik lehetőség volt, hogy „...az államot földbirtok-politikai célokra minden mezőgazdasági ingatlan elidegenítése esetében ... **elővásárlási jog**” illette meg. Az elővásárlási jog érvényesítése céljából a telekkönyvi hatóság minden egyes adásvételi szerződést köteles volt a minisztériumhoz felterjeszteni, mert a törvény szerint „...az állam nevében az elővásárlási jogot az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával földművelésügyi miniszter gyakorolja”.

Lényeges kérdés volt, hogy az **elővásárlási jogot mikor gyakorolhatta az állam?** A törvény értelmében – néhány kivételtől eltekintve – a földbirtok-politikai célokra felhasználható minden mezőgazdasági ingatlan adás-vétele esetén az államot elővásárlási jog illette.

Elővásárlási jogát az állam nem gyakorolhatta:

- belterületi ingatlanok adás-vétele,
- egyenes ágú rokonok közötti adás-vétel esetén,
- mezőgazdasági főfoglalkozású szerző fél esetén, ha a megszerzett ingatlan a már tu-

lajdonában lévő ingatlanokkal együtt az 50 kataszteri holdat nem haladta meg.

Az elővásárlási jog gyakorlásával kapcsolatban minden érdemi döntést, ide sorolva a vitás kérdésekben való állásfoglalását is, az Országos Földbirtokrendező Bíróság volt jogosult meghozni.

Az elővásárlásról szóló rendelkezések voltak alkalmazhatók

- csere,
- ajándékozás,
- árverés vagy
- csőd eljárás során történő értékesítéskor is.

A földalap biztosításának másik lehetősége az **államot illető megváltási jog** volt. A törvény szerint: „Ha az Országos Földbirtokrendező Bíróság által közérdekűnek nyilvánított földbirtok-politikai célokra szükséges ingatlanok szabadkézből, árverésen vagy elővásárlás útján ott, ahol rájuk közérdekből éppen szükség van, meg nem szerezhetők, az állam a szükséges mezőgazdasági ingatlanokat a jelen törvényben szabályozott **megváltás útján ... szerezheti meg.**”

Ez a törvényben biztosított jog az állam számára lényegesen bővítette a reformhoz szükséges földalapot, túllépve ezzel az intézkedéssel az egyenjogú felek akaratából történő elidegenítés szándékát.

A törvény pontosan rendelkezett a **megváltási jog gyakorlásának** feltételeiről. Az állam megváltás útján – egész terjedelmében is – elsősorban azt a mezőgazdasági ingatlant szerezhetette meg,

- amelyet „élők közötti jogügylettel, vagy árverésen 1914. évi július 28. napja és a jelen törvény életbelépésének napja közt lefolyt időben idegenítettek el,
- amely nyilvános számadásra kötelezett vállalat, vagy egylet tulajdona,
- melynek tulajdonosát az állam ellen irányuló büntetés miatt, vagy
- mint katonát szökés miatt jogerősen elítélték”.

Felsorolta a megváltást kizáró okokat is. **Nem volt helye a megváltásnak**

- belterületi ingatlan esetében;
- egyenes ágú rokonok közötti adás-vétel esetén;
- ha a vásárolt ingatlan a már korábban meglévő ingatlantulajdonnal együtt a 100 kat. holdat nem haladta meg, és ha a szerző fél földműves, okleveles vagy hivatásos gazda, hadirokkant, közszolgálati alkalmazott, hivatásos katona, vagy az említettek házas-társa, özvegye, árvája;

- a háború alatt szerzett olyan kisbirtok esetében, ha azt olyan személy szerezte meg, aki különben is e törvény értelmében földhöz juttatható volt;
- olyan mezőgazdasági ingatlan esetében, amely az okszerű erdőgazdaság folytatásához, illetőleg az erdei üzem zavartalan fenntartásához nélkülözhetetlen.

A törvény igyekezett a megváltáshoz kapcsolódó **ingatlan spekulációnak** elejét venni, mert a program ismertté válása és indítása után várható volt az ilyen szándékok megjelenése. A törvény kimondta, hogy *„...elidegenítésnek kell tekinteni minden olyan esetet is, amelyben az ingatlan tulajdonosa az Országos Földbirtokrendező Bíróság megállapítása szerint nyilvánvalóan avégből, hogy az ingatlan az állam részére megszerzését megakadályozza, az ingatlant ugyan kifejezetten nem ruházta át harmadik személyre, de annak az ingatlan kezelésében, hozama felhasználásban, vagy az ingatlan feletti rendelkezés tekintetében mégis akkora befolyást enged, mintha az utóbbi az ingatlant tulajdonul megszerezhetné volna”*.

Más módon is igyekezett megakadályozni az ingatlan spekulációt: *„...ha az állam olyan ingatlant szerez meg, melyet korábbi tulajdonosa a háború alatt akár hadi szolgálata miatt, akár háborús viszonyokból származó más körülmények miatt volt kénytelen olcsó áron másnak átengedni, az ilyen ingatlan...visszajuttatható a korábbi tulajdonosnak, elhalálozása esetén örökösének, vagy házastársának”*. A törvény a továbbiakban úgy rendelkezett, hogy ilyen esetben *„...akitől az állam az ingatlant megszerzi, ennek következtében – az ingatlanért annak idején fizetett alacsony vételárhoz képest – indokolatlanul nagy előnyhöz jutna, az Országos Földbirtokrendező Bíróság ezt a vagyoni előnyt a méltányossághoz képest megoszthatja egyrészt a között, akitől az állam az ingatlant megszerzi, másrészt pedig az ingatlan korábbi tulajdonosa között...”*

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság a földbirtok megváltását mellőzhette, ha az ingatlan tulajdonosa hitelt érdemlően igazolta, hogy a *„...földbirtok szerzésére szolgált vagyoni erő nem háborús szerzési lehetőségek kifogásolható kihasználásával jött létre”*.

A megváltásba az Országos Földbirtokrendező Bíróság **elsősorban a nagybirtokokat** vonta be. Egy kitétel volt, hogy a megváltás *„nagybirtok meg nem váltott részein üzemének megfelelő okszerű gazdálkodást nem gátolja”*. Ha ennek a

feltételnek a teljesülését az Országos Földbirtokrendező Bíróság biztosítottak láta, a megváltást a **tulajdonos beleegyezése nélkül** a megállapított területre elrendelte. Ha az előbbi feltétel nem teljesült, az állam a visszamaradó birtokrészt is megváltotta (megvásárolta), vagy csereingatlant biztosított helyette azonos területtel, lehetőleg azonos minőségben és azonos művelési ágban.

Egész terjedelmében is megváltható volt az a nagybirtok, amely adás-vétellel vagy árverésen az 1914. évi július 28. napját megelőző 50 éven belül csak egy ízben is úgy cserélt tulajdonost, amely miatt a törvény értelmében az állam elővásárlási jogát is gyakorolhatta volna.

Méltányosságot az Országos Földbirtokrendező Bíróság gyakorolhatott akkor, ha a tulajdonosnak máshol (más községben) nem volt birtoka, vagy egyéb méltánylást érdemlő szempontok szóltak amellet, hogy gazdálkodását biztosító földterület maradjon a tulajdonosnál.

A **közép- és kisbirtokot megváltás** alá csak akkor vonhatták, ha szükséges földalap a nagybirtokot érintő megváltás után sem állt még kellő területtel rendelkezésre.

A törvény a fogalmakat is igyekezett egyértelművé tenni. Meghatározta a kis-, közép- és nagybirtok kritériumait. Ez szerint: *„A helyi viszonyokhoz alkalmazkodó **kis családi birtok** akkora föld, amekkora egy átlagos földműves családnak kellő szorgalommal és megfelelő gazdasági felszereléssel a helyi viszonyok szerint kielégítő megélhetést biztosít.”* Továbbá *„...az olyan birtok, amelynek területe, az erdőt és földadót alá nem eső részt kivéve az 1000 kat. holdat eléri és melynek legalább 8000 AK kataszteri tiszta jövedelme van...”* **nagybirtoknak** tekintendő. A két meghatározás közötti birtoknagyságot tekintette a törvény – a fogalmakat kissé leegyszerűsítve – **középbirtoknak**.

Érdekességként megemlíthető, hogy a törvény előírta, hogy a **Balaton mentén** a középvízállásnak megfelelő partvonalhoz képest, attól 500 méteren belül lévő mezőgazdasági területeket megváltani csak a *„fürdőügyeletet intéző miniszter”* hozzájárulásával lehetett.

A törvény alkalmazás szempontjából valamennyi érdekelt számára lényeges kérdés volt a **megváltási ár meghatározása**. A törvény szerint ugyanis a megváltást szenvedő részére kártérítést (megváltási árat) kellett fizetni, a juttatottak pedig a számukra biztosított ingatlan vételárát – ami a megváltási ár függvénye volt – kellett, hogy megfizessék.

A megváltási árat – az Országos Földbirtokrendező Bíróság felkért szakértők által megállapított értékből kiindulva – az érdekeltek meghallgatásával, esetleg különböző dokumentumok figyelembevételével állapította meg. Általános szabályként úgy fogalmazott a törvény, hogy a megváltási árat „akként kell megállapítani, hogy az érdekeltek az ingatlanok a megváltási ár megállapításakor meglévő teljes értéket kapják kárpótlásul, ... úgy, ... hogy a megváltást szenvedő a megváltás következtében nyereséghez egyáltalában ne jusson”.

A megváltási árat rendszerint készpénzben fizették, azonban az Országos Földbirtokrendező Bíróság határozata szerint egészben vagy részben ez kiegyenlíthető volt a pénzügyminiszter által kijelölt kötvényekkel is.

Az így megváltott ingatlanok tulajdonjoga ezután a Magyar Államot illette mindaddig, míg ezt a juttatottaknak telekkönyvezés után birtokba nem adta.

A földalap biztosításának harmadik módja a **haszonbérletek átvétele** volt az állam javára. A mezőgazdasági területekre megkötött haszonbérleti szerződéseket az érintettek kötelesek voltak az Országos Földbirtokrendező Bíróságnál bejelenteni. Ezt a Bíróság vagy jóváhagyólag tudomásul vette, vagy ha úgy ítélte, hogy a földalap biztosítása céljából az adott ingatlan(ok)ra szükség van, az érdekelt felekhez intézett nyilatkozattal a haszonbérleti szerződést a haszonbérliő helyébe lépve átvette.

Lehetőség volt arra is, hogy a megváltásra kötelezett és a juttatásra egyébként jogosult között közvetlenül, egymással megállapodva történjen ingatlan átruházás. Ez szerint „...mezőgazdasági földbirtok, továbbá családi ház, vagy ily ház építésére szánt telek tulajdonát akként is át lehetett ruházni, hogy a vevő (**járadékkeltes**) a vételár, vagy egy része helyett az eladó (**járadékélvező**) javára ...évi járadék fizetésére kötelezte magát (**járadéktelek**)”. Ezt és a járadékfizetési feltételeket a **járadékszerződésben** kellett szabályozni, amit az Országos Földbirtokrendező Bíróságnak kellett jóváhagyni.

„**A családi otthont védő rendelkezések**” című alatt azokat a törvény által előírt garanciákat foglalta össze, melyekkel „...a családi tűzhely tartós biztosítása végett...” a juttatott ingatlanok elidegenítését kívánta megakadályozni.

A juttatottak számára biztosított családi birtokot

- csak az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával lehetett megterhelni.

A terhelés mértéke nem lehetett nagyobb, mint a birtok éves hozadéki értékének kétharmada;

- elidegeníteni, bérbe adni csak az Országos Földbirtokrendező Bíróság jóváhagyásával lehetett;
- csak köztartozás esetében lehetett végrehajtás alá vonni, árverés esetén az állam a családi birtokot kikiáltási áron megválthatta;
- a törvényes öröklési szabályok szerint lehetett örökölni, de a családi birtok tulajdonosa kiköthette, hogy a családi birtok öröklés esetén, mint osztatlan egész egy örökösre szálljon. Ez meggátolhatta a birtok elaprózódást az örökösök között, de az osztatlan családi birtokot átvevő örökös köteles volt az örökhagyó után köteles részre jogosult örökös társait pénzben vagy egyezség szerint járadékszerű szolgáltatásokkal kielégíteni.

A törvény rendelkezett arról is, hogy „...*azokban a községekben, melyekben a jelen törvény alapján megváltás, vagy más olyan mívelet történik, melynek következtében nagyobb számú új birtokrészlet keletkezik, az Országos Földbirtokrendező Bíróság a szükséghez képest hivatalból is elrendelheti az eljárásba bevonandó terület megjelölésével a tagosítás lefolytatását*”. Rendelkezett arról is, hogy az így kialakuló birtokok megközelítését részben a meglévő utakkal, vagy szükség esetén a megváltás, elővásárlás során szerzett ingatlanok területéből leválasztva kell biztosítani.

A tagosítás végrehajtásával megbízott szervezetek a munkálatok „...végrehajtását az állami földmérés szabályai szerint tartoznak foganatosítani”.

A törvény végrehajtásának ütemét gyorsítani kellett, ezért egy, az 1924. évben hozott rendelkezés szerint annak érdekében, hogy „...*mielőbb földhöz jussanak azok, kiket a törvény földhöz juttatni kíván és ennek következtében mielőbb kialakuljon a mezőgazdasági termeléshez szükséges nyugodt helyzet, ...ezért a cél mielőbbi elérése érdekében köteles a közreműködésre hivatott minden hatóság, vagy bármely szerv soron kívül eljárni és az eljárásnál jogszabályokban elő nem írt, minden olyan felesleges alakszerűséget mellőzni, mely a törvény gyors végrehajtását akadályozná*”.

Lényeges kérdés volt a program lebonyolítását biztosító **pénzügyi háttér** megteremtése. A kormány erre a célra létrehozta az **Országos Földbirtokrendező Alapot**.

Az Alap „tőke állaga” szolgált arra, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság irányítása és felügyelete mellett az elővásárlási jog gyakorlására, a megváltás lebonyolítására a szükséges fedezet rendelkezésre álljon. Az Alapot évente az állami költségvetés terhére töltötték fel.

Szabályozták az elővásárlási jog gyakorlásával kapcsolatos kifizetések, illetve a megváltást szenvedők felé történő kártalanítások formáját és menetrendjét.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság által megállapított vételi, illetve kártalanítási összeget, ha az érdekelt elfogadta, ennek $\frac{2}{3}$ -ad részét készpénzben három egyenlő részletben, átlagosan két éves átfutási idővel fizették ki. A fennmaradó $\frac{1}{3}$ -ad részt az erre a célra kibocsátott „...legfeljebb ötven év alatt törlesztendő, 4%-ot kamatozó kötvényekkel...” kívánták kielégíteni. „Az ekként felhasznált összegeknek azonban meg kell térülniük...” fogalmazott a törvény.

A „megszerzett ingatlanokból részesülők” (juttatottak) a nekik juttatott föld vételárát tehát ki kellett fizetniük. A vételár tartalmazta az elővásárlás formájában megszerzett ingatlan vételárát, a megváltott ingatlan esetében a megváltási árat, valamint a lebonyolítás során felmerült egyéb járulékos költségeket. A vételárakból befolyó bevételek az Országos Földbirtokrendező Alapba kerültek, mellyel a további földbirtokpolitikai intézkedéseket lehetett – jelentős állami költségvetési segítséggel – tovább finanszírozni. A vételárból befolyó összeg azonban nem volt jelentős, mert a juttatottak a megállapított vételár kiegyenlítését illetően jelentős kedvezményt kaptak. Ez azt jelentette, hogy a megállapított vételár kifizetését ötven éves törlesztéssel, évi 5%-os kamattal felszámításával kellett vállalniuk.

Az igénylők kielégítése után (jelenkori gyakorlatunkból is ismerjük ezt a helyzetet) maradvány földek is keletkeztek. Az így fennmaradt ingatlanokat az Országos Földbirtokrendező Bíróság juttathatta „...a következő sorrendben az érdemes és fizetőképes jelentkezőknek:

- földműveseknek, törpe- és kisbirtokosoknak,
- a hazába visszavándoroló földműveseknek,
- érdemes középirtokosoknak középirtokok kiegészítése végett”.

Ezeket az ingatlanokat a jelentkezők csak készpénz-fizetés ellenében vehették birtokba.

Az intézkedések eredményeként létrejött új és széleskörű tulajdonosi kör felett a földművelésügyi miniszter felügyeleti jogkörében volt köteles ellenőrizni, hogy a „...földhöz jutottak földjeiket

okszerűen és gondosan műveljék, s az azokkal való minden üzérkedéstől tartózkodjanak”.

A későbbiekben különböző kedvezményekkel (törlesztő részletek csökkentésével) igyekezett a kormány elérni, hogy a juttatottak minél nagyobb számban szerzési-, értékesítési-, hitel- és földbérlő szövetkezetekbe alakítsanak, vagy már ilyen működő szövetkezetekbe lépjenek, segítve ezzel az egyébként túlnyomórészt tökeszegény kisgazdaságok életben maradását.

Ugyanakkor szankciókat is kilátásba kellett helyezni. Ha „...a juttatott föld megműveléséről hatósági figyelmeztetés dacára nem gondoskodnak, a földdel üzérkednek, a föld után járó törlesztési részlettel felszólítás dacára elfogadható ok nélkül hátralékban maradnak, vagy olyan magatartást tanúsítanak, amely miatt földhöz nem lettek volna juttathatók,...az Országos Földbirtokrendező Bíróság a földet a hátralék követelésének fenntartásával...haladéktalanul elveheti és...arra érdemes egyénnel juttathatja”.

A földreform eredményeit összegező statisztikák szerint mintegy 927 ezer kataszteri hold termőföld kiosztása történt meg. Ez a nagybirtok közel 10%-át jelentette. A birtokstruktúrában ez alapvető változást nem jelentett. Ház helyhez, kis „krumpliföldhöz” jutottak a kedvezményezettek. A földreformot követően a földterület mintegy 30%-át a nagybirtokok, 60%-át a közép és kisbirtokok, 10%-át pedig a törpebirtokok tették ki.

Nagyatádi Szabó István ezt egy parlamenti vitában így foglalta össze: „...meg kell elégedniük egy kisebb méretű földreformmal, amely gondoskodik arról, hogy mindenkinek legyen háza, fészke és családjának egy kis helye, ahol meghúzhatja magát...legalább legyen egy-két hold földjük...akkor én ezt a törvényt a jelen időben olyannak tartom, amelyen sem nagyon túlmenni, sem azt szűkíteni nem volna helyes”[1].

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület megbízásából készült adatgyűjtés szerint a földreform után az új birtokok termelőképessége csökkent, az érdekelték kritizálták annak átgondolatlan, pénzügyileg megalapozatlan végrehajtását, és azt, hogy a „...helyi érdekek ügyes védelme elhomályosította a közérdeket”. Hiányzott az átfogó egységes irányítás. A reform pozitívumaként értékelték, hogy viszonylag rövid idő alatt elérte szociálpolitikai céljait, szerény mértékben mérsékelte a társadalmi osztályok közötti különbségeket, érezhetően azonban nem segített a parasztság megélhetési gondjain[1].

Szekfü Gyula 1934-ben megjelent tanulmányában a következőket írta erről a földreformról: „A háború utáni földreform előtt és azóta is sokat írtak és beszéltek a földkérdésről, sokat vitatkoztak azon, vajon megszakítaná-e a termelés folyamatosságát a kiadósabb földreform vagy sem. Mind ezen bizonyára lényeges kérdések mellett azonban teljesen háttérbe szorul az a tény, hogy nagy tömeg él közöttünk a szegény magyaroknak, akiknek méltánytalan helyzetén ma már nem lehet sem kivándorlással, sem iparosítással, nagyvárosba küldéssel segíteni, miként a háború előtt történt, nem marad tehát egyéb hátra, mint a telepítés és ezzel kapcsolatban a földbirtok reformja.”[7]

A földreform biztosította a kis- és középbirtokok létrejöttét. Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a kormánynak ki kell alakítani egy egységes támogatási rendszert, ami az új birtokosok tökehiányát enyhíti, termelési, értékesítési tevékenységét segíti. Ennek a szándéknak a jegyében született meg az **1942. évi XVI. számú törvénycikk „a mezőgazdaság fejlesztéséről”** címen.

A törvény megfogalmazott célja szerint „...a magyar föld termőerejének növelését, a mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi emelését s ezzel a nemzeti jövedelem gyarapítását elő kell mozdítani. E célkitűzések megvalósítását a jelen törvény a mezőgazdasági oktatás, ...kedvezmények nyújtásával, ...a mezőgazdasági termelés rendjének biztosításával, ...a termelés és értékesítés megszervezése végett szükséges rendelkezésekkel szolgálja”. Ennek érdekében „...a minisztérium... megállapítja azokat az irányelveket és azokat az eszközöket, amelyek a...célkitűzések megvalósítása érdekében szükségesek. ...a földművelésügyi miniszter gondoskodik a mezőgazdaság fejlesztése érdekében szükséges közfeladatok ellátásáról....E szempontok érvényre jutása érdekében a földművelésügyi miniszter az Országos Mezőgazdasági Tanácsot...a törvény által megállapított és a végrehajtást illető minden fontos kérdésben...meghallgatni tartozik”.

Lényeges és ma is sok vonatkozásban aktuális szándékokat fogalmazott meg ez a törvény. Nem véletlen, hogy e rendelkezések számos eleme épült be később a tervgazdálkodást megindító három éves terv irányelvei közé. A kormány által is elfogadott „**Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv birtokpolitikai szándékai**” között is megtalálhatók azok az elemek, melyeket 85 évvel ezelőtt ebbe a törvénybe iktattak.

Az általános irányelvek ismertetése után a „**Mezőgazdasági ismeretek terjesztése**” feje-

zetben a szakirányú oktatás fejlesztését, átalakítását célzó intézkedéseket ismerteti.

A korábban működött gazdasági akadémiákat fokozatosan négy évfolyamú **mezőgazdasági főiskolákká** kellett átalakítani. A mezőgazdasági kutató- és kísérleti intézeti állások betöltéséhez egyetemi (a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karán szerzett) oklevelet és ezen felül mezőgazdasági doktori oklevél megszerzését írta elő.

Létrejötték a **középfokú tanintézetek** és a különböző irányultságú (tejipari, kertészeti, szőlészeti, borászati) szakiskolák. Tanfolyamokat, téli gazdasági iskolákat, vándoriskolákat, női háztartási és gazdasági iskolákat és téli gazdasági tanfolyamokat szerveztek. Ezek számát „...oly mértékben kellett szaporítani, hogy azok a mezőgazdasági lakosság szaktudását és szakismerteinek megszerzésére a lehetőséget biztosítsák”.

A közép- és alsó fokú gazdasági iskolák részére tangazdaságok létrehozásáról intézkedtek úgy, hogy a „...szükséges **tangazdaságok** céljára a földbirtok politikai jogszabályokban megállapított keretben és módon átengedésre kötelezésnek van helye...”.

A törvény előírta, hogy a „**kísérletügyi intézmények**” fokozott mértékben működjenek közre a termelési és állattenyésztési ismeretek terjesztésében.

Intézkedett a **mintagazdaságok** létrehozásáról. Ezek általában állami tulajdonba kerültek, de lehetőség volt arra is, hogy „...aki úttörő munkát végez a gazdálkodásban, egyébként is...közbeesülésben álló kis- vagy törpebirtokos, birtokát mintagazdasággá lehet nyilvánítani”. A mintagazdaságok kezelője, tulajdonosa kiemelt módon részesülhetett a különböző támogatásokból (talajjavítás, műtrágya, gépesítés, vetőmag).

„Az ország egyes tájainak megfelelő gazdálkodás előmozdítása végett vármegyénként több, de a járásoknak megfelelő számban **kísérleti birtokról** kell gondoskodni”. Rendeltetésük szerint „...azon a vidéken leginkább megfelelő talajjavítási és művelési, vízelvezetési és vízhasznosítási, növénytermelési, gyümölcs- és szőlő termelési, tenyészállat tartási és nevelési eljárások tekintetében a kísérletügyi intézmények irányítása mellett kísérleteket végezzenek”. Kísérleti birtokok javasolt területe 50–150 kat. hold, szőlő, gyümölcsös esetében 5–20 kat. hold volt.

Előírta a törvény, hogy vármegyénként, évente legalább egy alkalommal **termelési versenyt**,

vagy **mezőgazdasági kiállítást** kellett rendezni azokból a terményekből és állatokból, amelyek az adott vidék sajátossága volt.

A törvény lehetővé kívánta tenni, hogy az „...arra érdemes képzett gazdák csoportos **tanulmány útjait** a miniszter előmozdítsa”.

A törvény következő fejezete a **kedvezményekkel** foglalkozik. Földadó mentességet vagy földadó kedvezményt biztosított azok számára, akik

- olyan földterületet, amely terméketlenségénél fogva eddig nem volt a földadó tárgya, megfelelő munkával, befektetéssel használhatóvá tették;
- nagy költséggel talajjavítást,
- szőlő oltvány, vagy gyümölcsfa oltvány termelést valósítottak meg.

Támogatták a **gazdasági munkás- és cselédház építési programokat**, amennyiben azok a közegészségügyi követelményeknek megfeleleltek.

Kedvezményekben részesült az a gazdálkodó, aki „**mezőgazdasági mellékipari üzemet**” hozott létre. Az ilyen üzem létrehozását biztosító ingatlanvásárlás esetén mentesült az ingatlan átruházási illeték megfizetése alól is.

Támogatta a törvény

- a talaj táperejének fenntartását, a helyes talajművelést, a rét- és legelő gazdálkodást, mezőgazdasági berendezések, gépek, eszközök beszerzését;
- a minőségi vetőmagvak beszerzését;
- az okszerű és helyes irányú állattenyésztést;
- azok gazdálkodását, akiket az országba visszatelepítettek;
- azokat, akik gazdálkodásuk előbbre vitele érdekében **szövetkezetbe tömörültek**.

A kedvezmények engedélyezése során előnyben részesültek

- akik példamutató gondossággal gazdálkodtak;
- a nagycsaládosok, különösen akkor, „...*ha a családtagok jórészen a gazdaságban dolgoztak (családi gazdaságok)*);
- akik a gazdaságoz mérten nagyobb számú gazdasági alkalmazottat foglalkoztattak.

A **mezőgazdasági termelés rendjének biztosítása** fejezetben a törvény elvárásokat és ezek be nem tartása esetén szankciókat fogalmaz meg: „*Minden birtokos köteles a közérdek és az okszerűség követelményeinek megfelelő gazdálkodással beilleszkedni az ország általános mezőgazdasági termelési rendjébe.*” Akik ez ellen vétettek, azok ellen a törvény szigorúan fellépett.

A hatóság köteles volt intézkedni, ha

- a szükséges munkálatokat nem végezték el, vagy ingatlanuk parlagon maradt;
- olyan gazdálkodást folytattak, amely az okszerű gazdálkodással ellenkezett.

Ha a tulajdonos a törvénytelen állapotot a hatósági felszólítás ellenére sem számolta fel, a hatóság „...*az ingatlan hasznosítás végett megfelelő szakképzettségű és megbízható gazdálkodónak adta át*”. Az így belépett birtokkezelő az ingatlan a birtokos számlájára kezelte.

A földművelésügyi miniszter – ha ezt indokoltan látta – elrendelhetette a **tagosítás hivatalból való megindítását**.

Elrendelhetette, hogy az állam, község, közbirtokosság, volt úrbéres közösség, egyház, hitbizomány, közérdekű alapítvány, vállalkozás vagy egyéb kereskedelmi társaság szántóföldi művelés alatt álló birtokán **vetőmag szaporítás** céljára, a birtok termelési viszonyainak megfelelően meghatározott fajtájú vetőmagvakat termeljenek. Elrendelhetette továbbá a nemesített vetőmagvak kötelező használatát, a községi utak, dűlőutak, közlegelők ligetes fásítását, a fásítás védelmét. Előírhatta bármely **szántóföldi növény kötelező termelését**, ennek engedélyhez kötését, illetve az ehhez tartozó legkisebb és legnagyobb engedélyezett vetésterületet. Elrendelte a rendszeres **állategészségügyi** ellenőrzéseket.

A következő fejezet „**A mezőgazdasági termelés és értékesítés megszervezése**” témakörrel foglalkozik.

A földművelésügyi miniszter intézkedhetett és létrehozhatta „...*a mezőgazdasági termelés folytonosságának biztosítása és a termelők jogos érdekeinek megóvása céljából a mezőgazdasági érdekképviselő keretében egy-egy termelési ágara, vagy nagyobb befektetést igénylő talajjavítási munkálatra nézve a termelők társulását*”.

A kereslet és kínálat szabályozása céljából, a megfelelő termelői árak biztosítása érdekében, a termelők, a feldolgozók, a forgalmazók és a fogyasztók érdekeinek kölcsönös biztosítása érdekében elrendelhetette a termelők, állattenyésztők, feldolgozók és forgalmazók közös szervezetének, **szövetkezeti együttműködését**.

A következő „**Végrehajtásra hivatott szervezetek**” című fejezet lényeges eleme a nagyobb községekben önállóan, kisebb községekben pedig körzetenként létrehozandó „**gazdasági előljárói**” rendszer kiépítésével kapcsolatos intézkedés volt. A gazdasági előljáró feladata kiterjedt a mezőgazdaság minden ágára. Ellenőrizte, hogy a

kedvezményezettek a megállapított feltételeknek megfelelően gazdálkodnak, tanácsaival segítette az „okszerű gazdálkodást”, a talajművelést, víz-elvezetést, vízhasznosítást, a talajerő fenntartást, a helyes trágyakezelést, a nemesített vetőmagok használatát, figyelemmel kísérte a legeltetési tárulatok működését, segítette a közös beszerzést és értékesítést.

Elgondolkodtatók ezek a mintegy 65 évvel ezelőtt hozott intézkedések. Ha letöröljük róluk az elmúlt évtizedek alatt rájuk rakódott port, és megfelelő tisztelettel fordulunk elődeink szándékai, intézkedései felé, nem csak sokat tanulhatunk ezekből, hanem sokat fel tudunk (fel tudnánk) ma is használni jelenkori feladataink eredményes megoldásához. Talán ezért sem öncélú a múlt és közelmúlt szakmánkat érintő intézkedéseit a ma szakembereivel (és talán politikusaival) megismertetni.

6. Az 1945. évi földreform

A második világháború befejezése után a kialakulóban lévő új gazdasági, politikai és társadalmi rendszer igényeinek megfelelően – a korábbiakhoz képest merőben más dimenzióban – új birtokpolitikai szándékok születtek.

Ezt fogalmazta meg az 1945. évi VI. törvény, amely rendelkezett „**a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.**” Ez, az összesen három szakaszból álló törvény az 1945. március 15-én az ideiglenes kormány által Debrecenben kibocsátott 600/1945.M.E. számú rendeletét – „...*amely a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról rendelkezik...*” – emelte törvényerőre. Így lépett hatályba a szakmai közvélemény által csak a **hatszázasnak titulált rendelkezés**, melynek végrehajtása során a korábban kialakult birtokviszonyok alapvetően megváltoztak.

A **rendelet célja**, ahogyan a bevezető fogalmazza, „...*az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes Nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és megadott felhatalmazás alapján, a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát és birtokába adja ősi jussát, a földet*”.

A politikai vezetés akkor még úgy gondolta, „...*hogya a nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokon fog nyugodni,*

melyek a birtokosok telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik”.

A rendelet radikális intézkedéseket fogalmazott meg a földreformhoz szükséges földalapok biztosítása érdekében. A földalap képzése részben

- a földbirtokok **elkobzása**, és részben
- a földbirtokok **megváltásával** történt.

A rendelet szerint teljes egészében, terjedelmre való tekintet nélkül **elkobozták**

- a hazaárulók,
- a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők,
- a volksbund tagok,
- a háborús és népellenes bűnösök földbirtokai, és azoké is
- akik ismét felevették német hangzású családi neveiket.

A földbirtokkal együtt elkobozták a belterületi ingatlanokat, a földműveléshez tartozó gazdasági felszereléseket és a gazdasági épületeket is. Az elkobzott vagyontárgyak – ideiglenesen – a magyar állam tulajdonába kerültek.

A **megváltásnál** az 1944. évi január 1-jei birtokállapotot kellett figyelembe venni. Ebből kiindulva megváltás ellenében igénybe kellett venni a 100 kat. holdon felüli birtokokat (Budapest körzetében ez 60 kat. hold volt). Teljes egészében meg kellett váltani az 1000 kat. holdat meghaladó minden mezőgazdasági birtokot, a vállalatok, nyugdíjpénztárak, társadalombiztosító intézetek földbirtokait terjedelmükre való tekintet nélkül.

Azokban a községekben, ahol az így létrejött földalap az igényeket nem fedezte, az egyébként megváltásra nem kerülő, megmaradó 100 kat. hold területű birtokokat is megváltották. Ez esetben a megváltást szenvedőnek az **ország más részeiben** kellett azonos minőségű 100 kat. hold ingatlant juttatni.

Igénybe lehetett venni a meglévő kiscgazdaságok 5 kat. holdon felüli területét is, ha a tulajdonosoknak a gazdálkodás nem volt élethivatása.

Megváltás alá került ezen felül minden szőlőbirtoknak, illetve gyümölcsösnek a 20 kataszteri holdat meghaladó része, és megváltás alá került minden 10 kataszteri holdnál nagyobb erdő is. A megváltás kiterjedt az ingatlanokhoz tartozó gazdasági felszerelésekre, gazdasági épületekre is. Ezekből csak annyi mentesülhetett a megváltás alól, amennyi a megmaradó birtok műveléséhez elengedhetetlenül szükséges volt.

A földigénylők jogosultságának megállapítását, a juttatások mértékét, a szükséges földalap biztosítását a földművelésügyi miniszter irányí-

tása mellett az **Országos Földbirtokrendező Tanács**, a **Megyei Földbirtokrendező Tanácsok** és a **Községi Földigénylő Bizottságok** végezték.

A helyi hatalmat e tekintetben a Földigénylő Bizottságok jelentették. Az elkobzás, a megváltás, a juttatás és később a kártalanítás valamennyi kérdésében a megyei és országos szervek formális ellenőrzése mellett, gyakorlatilag önállóan döntöttek. A Földigénylő Bizottság vette nyilvántartásba az igényjogosultakat, a község területén elkobzás és megváltás alá kerülő ingatlanokat, döntött az igények kielégítéséről, a kiosztás minden részletéről.

A megváltásokhoz, az elkobzásokhoz kapcsolódó, esetenként elhamarkodott, igazságtalan és gyakorlatilag megfellebbezhetetlen döntések az ezt elszenvedőknek egy életre szóló törést okoztak. A juttatottak között pedig a juttatás mértéke, helye, módja hozott felszínre egy sor feszültséget.

Az **igényjogosultságot** a rendelet a következőképpen szabályozta: „A kiosztásra kerülő földekből kisgazdaságok létesítésére földhöz juttatandók a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsaládú kisbirtokosok nős fiúgyermekei, akiknek földbirtoka várható örök-részükkel együtt a 6 kat. holdnál nem több.”

A **juttatott föld nagyságát** a rendelet úgy határozta meg, hogy nem lehet nagyobb annál, amelyet egy földműves család maga erejével meg tud művelni. Egy igényjogosult 15 kataszteri hold szántót és rétet, valamint 3 kataszteri hold kert és szőlő ingatlanra tarthatott igényt. Házhelyhez juthattak a vagyontalanok, akik lakóházzal nem rendelkeztek.

A juttatásnál **előnyben részesülhetett** az az igénylő,

- aki a Németország elleni harcban érdeme-
ket szerzett, megrokkant, szabadságvesztés
büntetést vagy internálást szenvedett;
- aki a mezőgazdasági munkákban élenjáró;
- akinek háztartásában három, vagy ennél
több gyermeke volt.

Számukra juttatható szántóföld és rét 25 kat. holdig, kert, szőlő 5 kat holdig terjedhetett.

Az **igénylők közül ki kellett zárni** azt,

- akit a népbíróság elítélt;
- aki az eddig tulajdonában álló, vagy gond-
jaira bízott földet nem művelte,
- akit a helyi Földigénylő Bizottság ? szó-
többséggel juttatásra alkalmatlannak talált;
- aki idegen állampolgár.

A rendelet intézkedett a **szövetkezeti tulajdon kialakításáról** is. Úgy rendelkezett, ha „...az igénybevett birtokhoz tartozó kisajátított gazdasági felszerelést, gépeket és gazdasági épületeket, amennyiben azok szétosztása nem felel meg a termelés érdekeinek, a földhöz juttatottakból alakítandó földműves szövetkezet tulajdonába kell adni”. Az egyéb mezőgazdasági ipari üzemek (malmok, szeszfőzdék stb.) szintén vagy állami, vagy szövetkezeti tulajdonba mentek át.

A rendelet meghatározta a megváltást szenvedők számára a **kártalanítás** feltételeit is. Az elkobzott ingatlanok után kártalanítás nem járt, a megváltott ingatlanok, gazdasági felszerelések, épületek tulajdonosát kártalanítani kellett. A földhöz juttatottak pedig megváltási árat tartoztak fizetni. Ezt pénzügyileg úgy kívánták megoldani, hogy a földhöz juttatottak által befizetett megváltási árból egy **földbirtokrendező alapot** létesítettek, „...melyből az állam teherbíró képessége szerint kártalanítja a megváltást szenvedőket”. Ez lehetett volna a fedezete a kártalanításnak.

A földhöz juttatottak a föld ára fejében a kataszteri tiszta jövedelem hússzoros összegét tartoztak befizetni. A földbirtokrendező alapba azonban csak nagyon gyéren, visszafogottan csordogáltak a juttatottak által befizetett megváltási árak. A birtokba helyezés alkalmával ugyan a megváltási ár 10%-át be kellett fizetni, a visszalévő 90%-ra 20 évi törlesztési lehetőséget biztosított a rendelet, 3 éves moratóriummal. Ugyancsak 20 éves részletfizetési lehetőséget kaptak a juttatottak az élő és holt felszerelések, gazdasági épületek megváltási árának kiegyenlítésére.

Eddig a „600-as” rendelet néhány előírása. A földreform a rendelet hatálybalépése után hatalmas lendülettel, hathatós politikai támogatással és politikai elvárásokkal megindult. A földhöz juttatást, a rendelet végrehajtását nem csak a helyi érdekeltek vitája, egyet nem értése, a Földigénylő Bizottságok nem mindig korrekt eljárása nehezítette, hanem a közben megindult ki- és betelepítések miatt a rendelkezésre álló és igénybe vehető földalap az igényjogosultak változó és megnövekedett száma miatti élesedő feszültségek is nehezítették. A földosztás eredményeként olyanok is földhöz jutottak, akiknek előtte nem volt tulajdonuk, akik sem kellő szakmai ismerettel, sem gazdálkodás folytatásához szükséges felszereléssel nem rendelkeztek, állami segítség nélkül nem voltak képesek hatékony termelésre.

Az 1945. évi földreform tipikusan politikai indíttatású volt azzal a céllal, hogy a vidék elszegényedett lakossága részére földet juttasson a korábbi nagybirtokokból és a háborús bűnösök területéből. A termőföld egyharmada cserélt tulajdonost. A megyei Földbirtokrendező Tanácsok a helyi Földigénylő Bizottságokkal együttműködve 5 599 645 kat. hold földet osztottak ki az igényjogosultak között. Az így létrejött átlagos birtoknagyság mintegy 5,1 kat. holdat jelentett[1].

A földreformot gyorsan, mintegy másfél év alatt befejezték.

A földreform utáni évek, évtizedek története, a kisparaszti gazdaságok felszámolása, az erőszakos kollektivizálás és ennek következményei, majd a termőföld az 1990. évtől kezdődő privatizációja a maga eredményeivel, ellentmondásaival már túl mutat ennek az összefoglalónak a keretein. Meggyőződésem, hogy ez a történelmi áttekintés, valamint az 1930-as években megvalósult átfogó birtokpolitikai intézkedés sorozat, melynek egyik eredménye a magyarországi „polgári tagosítás” volt, figyelmet érdemelhet a mai birtokpolitikai célok kitűzésében és megvalósításában is.

IRODALOM

1. A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása (Agrárgazdasági Tanulmányok 2004/6)
2. Erdélyrészi birtokrendezés (Magyar kir. Igazságügyi Minisztérium 1908.)
3. 1000 év törvényei (NET JOGTÁR <http://www.1000ev.hu>)
4. *Mészáros Károly*: A Nagyatádi-féle földreformtörvények megalkotása (Agrártörténeti Szemle 1978/3–4)
5. Magyarország története 1/1–2, 8/1 kötet (Akadémiai Kiadó 1978)
6. Tagosítás és egyéb birtokrendezések (Magyar kir. Igazságügyi Minisztérium 1938)
7. *Tolnay Gábor*: 80 éves a Nagyatádi-féle földreform törvény (Honismeret 2000/5.)

Estate policies in Hungary

Riegler, P.

Summary

The paper gives a chronological picture on the Hungarian social processes and on the estate relations in Hungary.

In Hungary the feudal production relations come into being after the foundation of the state and after the laws of King Steven (first King of Hungary). The same time was published the regulation property, on the leashold and on the obligation of villians. In the year of 1848 has been stoped the institution of serfdom. So the villain has been the owner of the property. The change in property necessarily demanded the redistribution of landed property too. The strained social relations have been lightened by the estate policy between World War I. and World War II. In the year of 1945 the agrarian reform eliminated the latifundiums.